

ADAM STEPNOWSKI

Numer ORCID: 0000-0002-1427-530X

Katedra Judaistyki im. T. Taubego

Uniwersytet Wrocławski

„CUSZTAJER” – BIBLIOGRAFIA ZAWARTOŚCI

Poniższa bibliografia zawartości obejmuje wszystkie numery literackiego periodyku „Cusztajer” („Wkład”) wydawanego we Lwowie między 1929 a 1931 rokiem. Planowany jako kwartalnik, z powodu kłopotów personalnych i finansowych ukazywał się nieregularnie (wrzesień 1929, lipiec 1930, kwiecień 1931), a po trzecim numerze jego działalność została zawieszona. Materiał, obejmujący poezję, prozę i artykuły w języku jidysz uzupełnione materiałami graficznymi, zawiera ponad 200 stron materiału i 120 rekordów bibliograficznych. Stworzenie poniższej bibliografii było częścią pracy badawczej nad pracą magisterską pod tytułem „Cusztajer (1929–1931). Analiza zawartości czasopisma i jego znaczenie dla kultury jidysz w Galicji” napisanej pod opieką Joanny Lisek i obronionej w 2018 roku na Uniwersytecie Wrocławskim.

Pismo „Cusztajer” powstało w okresie intensywnego rozwoju nowoczesnej literatury jidysz. Po wejściu w okres modernizmu żydowskie życie literackie w tym języku nie posiadało stałego, dominującego ośrodka. Centra pojawiały się i zanikały w ciągu bardzo krótkiego czasu, pozostawiając jednak za sobą bogatą spuściznę – tak, jak było w przypadku Berlina i Kijowa¹. Mapa ośrodków literatury jidysz obejmowała również inne miasta. Po uzyskaniu niepodległości, w II RP, ważnymi centrami stały się Wilno, Łódź oraz Warszawa, gdzie rozpoczynały swoją działalność awangardowe grupy artystyczne takie jak Chaliastre, Albatros, Jung Jidysz i Jung Wilne. Żydowski oddział PEN Clubu miał swoją siedzibę w Wilnie, z kolei w Warszawie – Związek Literatów i Dziennikarzy Żydowskich.

Lwów był wtenczas ośrodkiem peryferyjnym dla głównego nurtu literatur żydowskich, borykającym się z kolejnymi falami ekonomicznej i politycznej emigracji oraz postępującą „asymilacją” części społeczności żydowskiej. Pomimo silnych jidyszowych tradycji

---

1 Głównie centra w rozdziałach swojej książki charakteryzuje Sol Liptzin: *Sol Liptzin, Maturing of Yiddish Literature*, Nowy Jork, 1970.

haskalowych oraz bogatej historii wkładu w naukę żydowską na polu historii², to intelektualne dziedzictwo było zapomniane i przyćmione przez dynamiczny rozwój literatury na innych obszarach. W obliczu braku instytucjonalnego wsparcia dla edukacji w języku jidysz, funkcję tę przejmowała prasa. Jednak największym żydowskim dziennikiem regionu była całkowicie polskojęzyczna „Chwila”, wydawana we Lwowie³.

Pod koniec lat 20. wśród pisarzy tworzących w języku jidysz zaczęły się rodzić pomysły, jak odwrócić tę tendencję. Próba zaktywizowania środowiska były plany stworzenia lokalnej grupy artystycznej na wzór kijowskiej lub wileńskiej. Młodzi literaci, tacy jak Rachela Auerbach, Uri-Cwi Grinberg oraz Melech Rawicz, rozpoczęli działania na rzecz rozwoju literatury jidysz, wydając m.in. dodatek „Literatur un kunst” do gazety lokalnej „Najer Morgen”, jednodniówkę „Jidysz”, a także organizując spotkania literackie. Kolejnym etapem działań było powołanie grupy „Cusztajer”, która miała reanimować jidyszowe życie literackie w Galicji⁴. Jednym z owoców tego pomysłu było czasopismo o tej samej nazwie. Nominalnym redaktorem naczelnym wydawnictwa był Dowid Kenigsberg, pisarz starszego pokolenia, jednak trzon redakcji tworzyli młodszy twórcy: Rachela Auerbach, Isroel Aszendorf, Mendl Nojgrojszl, Ber Sznaper i Debora Vogel.

Planowo „Cusztajer” miał ukazywać się co kwartał i być polem wymiany myśli na tematy kulturalne: prezentacji utworów literackich, tekstów z zakresu krytyki literackiej i krytyki sztuki, dzieł plastycznych, oraz najnowszych informacji dotyczących kultury jidysz. Krótki okres wydawania czasopisma był spowodowany problemami finansowymi i podziałami ideologicznymi na łonie grupy⁵.

Zgodnie z informacjami na pierwszej stronie, redakcja i administracja „Cusztajera” mieściła się we Lwowie, przy ul. św. Marcina 26. Pismo drukowano w drukarni I. Friedmana znajdującej się w tym samym mieście przy ul. Sykstuskiej 4. „Cusztajer” był wydawany na papierze formatu A5, ze wzmocnioną kartonową okładką oraz nienumerowanymi stronami zawierającymi reprodukcje obrazów (pobielanymi, na papierze o wyższej gramaturze). Pierwszy i drugi numer liczyły 64 strony, a objętość trzeciego została zwiększona do 80 stron. Wygląd strony tytułowej nie zmieniał się na przestrzeni czasu. Każdy zeszyt otwierał spis zawartości (na wewnętrznej stronie okładki), po którym następował artykuł wstępny pod tytułem „Fun undz”. Na kolejnych stronach znajdowała się największa

---

2 Rachel Manekin, *Constructing Polish Jewry's Shrine of History*, [w:] *Polin*, tom 29: *Writing Jewish History in Eastern Europe*, red. Natalia Aleksion, Brian Horowitz, Antony Polonsky, Oxford 2017, s. 77–87.

3 Barbara Łętocha, *Prasa żydowska we Lwowie 1918–1939*, „Biuletyn ŻIH” 1996, nr 3, s. 17–32.

4 Carrie Friedman-Cohen, *Kwucat „Cusztajer” be-Galicja 1929–1931*, [w:] „Khulyot. Journal of Yiddish Research”, 10 (zima 2007), s. 160–164.

5 Karolina Szymaniak, *Rozdwojony język. „Cusztajer” i galicyjskie jidyszowe środowisko artystyczne*, „Midrasz” 2006, nr 7–8, s. 30–35.

objętościowo część, która obejmowała lirykę, prozę, reprodukcje obrazów oraz artykuły krytyczne na temat literatury i sztuki.

Na końcu czasopisma umieszczano wyróżnione nagłówkiem działy „Fun der kinstler-welt” („Ze świata artystów” – we wszystkich numerach) „Szrajber un bicher” („Pisarze i książki” – w numerach 1 i 3) oraz „Kultur injojnim” („Sprawy kulturalne” – tylko w pierwszym numerze). Każdy z numerów zamykał jednostronicowy tekst publicystyczny. Na trzeciej stronie okładki znajdował się dział zatytułowany „Iberblik” („Przegląd”) będący krótkim przedstawieniem wydarzeń kulturalnych odbywających się w ostatnim okresie w Galicji – miał on za zadanie pokazywać rozwój lokalnego życia kulturalnego.

Ważnym elementem każdego numeru „Cusztajera” były reprodukcje obrazów, których wyboru dokonywała Debora Vogel. Zestaw obrazów w każdym z numerów był opatrzone (w dziale „Fun der kinstler-welt”) krótką notką na temat ich autorów. Prace, które były drukowane w „Cusztajerze”, zdecydowanie wpisują się w zakres zainteresowań estetycznych Debory Vogel⁶, przyglądającej się ze szczególną uwagą poczynaniom lwowskiej grupy „Artes” (A. Riemer, H. Streng)⁷, której artystom został poświęcony dział dotyczący sztuk plastycznych w trzecim numerze. Była również znana jako patronka grupy galicyjskich *lègerystów*, takich jak Emil Kunke (który zaprojektował również okładkę pisma) czy Otto Hahn. Oprócz silnej reprezentacji malarzy wykształconych w Paryżu w duchu *lègeryzmu* można również zauważyć na łamach „Cusztajera” sztukę będącą pod silnym wpływem niemieckiego ekspresjonizmu – prace przyjaciela Debory Vogel, Brunona Schulza oraz karykaturzysty i scenografa – Fryderyka Kleinmanna. W przypadku malarzy na łamach „Cusztajera” również obowiązywał wyżej wspomniany lokalny klucz geograficzny – prawie wszyscy artyści urodzili się na terenie Galicji.

W utworach literackich dominowała tematyka społeczna. Wielu autorów kładło nacisk na uwrażliwienie odbiorcy na sytuację ekonomiczną najuboższych. Charakterystyczny jest sposób opisu świata przedstawionego – zarówno miasto, jak i wieś przedstawiane są naturalistycznie, a przestrzeń na każdym kroku jest pełna strachu i cierpienia. Na poziomie formy grupa nie wypracowała manifestu artystycznego, przy selekcji utworów skupiając się na kluczu terytorialnym (publikowano przede wszystkim utwory pisarzy galicyjskich). Można jednak zauważyć tendencję odchodzenia od tradycyjnych form literackich na rzecz modernistycznych środków wyrazu.

---

6 Zob. Karolina Szymaniak, *„Być agentem wiecznej idei”. Przemiany poglądów estetycznych Debory Vogel*, Kraków 2006 oraz Andrij Bojarov, Paweł Polít, Karolina Szymaniak *Montaże. Debora Vogel i nowa legenda miasta*, Łódź 2017.

7 Zob. Debora Vogel, *Di jidisze moler fun Galicje*, „Literarisze Bleter” 1932, nr 27, s. 424–425, *Cwej judisze onhejber fun der mechanisz-geometriszer richtung in der moleraj*, „Morgen” 1928, nr 485, s. 4, *Arum der ojssztelung fun der grupe Artes („150 grupisze arbajtn”)*, „Najer Morgen” 1932, nr 113, s. 6.

Główną tematyką tekstów publicystycznych była sytuacja kultury jidysz na terenie Galicji. Poszczególni autorzy dokonywali w swoich tekstach diagnozy sytuacji oraz przedstawiali pomysły na jej poprawienie. Wszyscy jednoznacznie opowiadali się za kulturą tworzoną w języku jidysz. Jednocześnie krytykowano „asymilację”, widząc w niej największe zagrożenie dla społeczności żydowskiej w diasporze.

Elementami wyróżniającymi „Cusztajer” na tle innych periodyków wydawanych przez jidyszowe grupy artystyczne w międzywojniu były duży udział kobiet w powstawaniu pisma i ich intelektualne zacięcie, skutkujące pojawianiem się w magazynie stosunkowo dużej liczby utworów z zakresu teorii sztuki i teorii literatury. Razem z publicystyką ta grupa tekstów jest jedną z najsilniejszych stron czasopisma jako całości.

Utwory literackie drukowane na łamach „Cusztajera” w większości nie okazały się kanoniczne na polu literatury żydowskiej i nie wszystkim autorom ostatecznie udało się wydać własne książki lub tomiki. Wciąż były to jednak postacie rozpoznawalne, szczególnie w kontekście lokalnym. Poniższa bibliografia zawartości może być pomocna przy badaniu twórczości galicyjskich artystów międzywojnia. Czasopismo jest również ciekawym źródłem nieznanych szerzej tekstów publicystycznych i krytycznoliterackich.

Bibliografia zawartości czasopisma „Cusztajer” dostępna jest na stronie Pracowni Humanistyki Cyfrowej UWr w zakładce Projekty / Judaistyka: <http://phc.uni.wroc.pl/judaistyka/>